

جمهوری اسلامی ایران

معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور

گفتارهایی در مابانی، مفاهیم و روش‌شناسی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت (جلد اول)

معاونت برنامه‌ریزی

امور تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

عنوان و نام پدیدآور : گفتارهایی در مبانی، مفاهیم و روش‌شناسی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت /
 [تهیه‌کننده] معاونت برنامه‌ریزی، امور تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت.
 مشخصات نشر : تهران: ریاست جمهوری، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی، ۱۳۹۲-
 مشخصات ظاهری : ج.
 شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۱۷۹-۴۳۷-۰ : ج. ۱.
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
 موضوع : پیشرفت -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
 شناسه افزوده : ایران: ریاست جمهوری. معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور. امور
 تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت (دبیرخانه)
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۲ ۵/۲/۲۳۰ BP
 رده‌بندی دیویی : ۹۷/۴۸۳۳
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۹۷۷۲۱۸

گفتارهایی در مبانی، مفاهیم و روش‌شناسی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت (جلد اول)

ناشر: معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور، مرکز اسناد، مدارک و انتشارات

تهیه، گردآوری و ویرایش علمی: علی‌اکبر ناسخیان، سعید وکیلی، حمیرا حافظ‌امینی

چاپ اول: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۷۵۰۰۰ ریال

تاریخ انتشار: سال ۱۳۹۲

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپ روز

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳	پیش‌گفتار
۱۷	مقدمه
۲۳	فلسفه تاریخ و الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت
۲۳	چکیده
۲۳	۱. روش‌شناسی فرایند تدوین الگوی پیشرفت اسلامی
۲۴	۲. تعریف توسعه
۲۵	۳. مؤلفه‌ها و بنیان‌های توسعه
۲۸	۴. توسعه چه وقت محقق می‌شود؟
۲۸	۵. توسعه و مبانی دولت‌های مدرن
۳۰	۶. ضرورت تکیه بر فلسفه تاریخ
۳۵	۷. توسعه و مفهوم تساهل و تسامح
۳۶	۸. نسبت علم و تکنولوژی با توسعه
۳۸	۹. عوامل و موانع توسعه‌یافتگی ایران
۴۶	۱۰. الگوی پیشرفت و نقشه راه
۴۷	۱۱. عوامل سازمان تولید نقشه راه
۴۹	الگوی پیشرفت و عقلانیت حاکم بر آن
۴۹	چکیده
۴۹	۱. پیش‌فرض‌های مورد نیاز برای تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

۲. پیشرفت کوثری	۵۰
۳. ویژگی‌های عقلانیت اسلامی	۵۱
۴. نظریه‌های علوم انسانی در الگوی پیشرفت	۶۲
ساحت تفکر در پیشرفت اسلامی ایرانی	
چکیده	۶۵
۱. مفهوم و دلالت واژه پیشرفت	۶۵
۲. تکثر مفهوم پیشرفت و عدم ضرورت آن	۶۷
۳. ضرورت و اقتضائات تفکر پیرامون الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت	۶۸
۴. نسبت پیشرفت با علم، تکنولوژی و انسان	۷۱
۵. مواجهه ما با غرب	۷۳
توسعه درون‌زا در الگوی پیشرفت	
چکیده	۷۵
۱. جایگاه و مختصات موضوعات در مدل	۷۵
۲. مدل‌سازی و انواع توسعه	۷۸
۳. توسعه درون‌زا	۸۰
نقشه راه تدوین الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت	
چکیده	۸۷
۱. مبانی الگو	۸۷
۲. تعریف الگو	۹۰
۳. نظریه مبنا	۹۱
۴. شاخص‌ها و مراحل حرکت متوازن در مسیر مبتنی بر حق	۹۳

۵. ضرورت‌های تدوین الگو	۹۳
۶. چالش‌های تدوین الگو	۱۰۱
مفهوم‌شناسی نظریه‌پردازی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت	۱۰۷
چکیده	۱۰۷
۱. مراحل تدوین چارچوب الگوی پیشرفت	۱۰۷
۲. علم‌شناسی جدید و نظریه‌پردازی علمی	۱۰۹
۳. الگوی توسعه و چهارگانه پارادایمی	۱۱۸
مبانی روش‌شناختی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت	۱۲۳
چکیده	۱۲۳
۱. پیشرفت و روش علمی	۱۲۳
۲. مسئله چیست؟	۱۲۵
۳. نظریه	۱۲۶
۴. آزمون	۱۲۷
۵. درخت توسعه	۱۲۸
الگوهای فرآیندی و نتیجه‌ای در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت	۱۲۹
چکیده	۱۲۹
۱. ضرورت طرح الگو	۱۲۹
۲. الگوهای فرآیندی	۱۳۲
۳. الگوهای نتیجه‌ای	۱۳۵

نگرش به معاد و تاثیر آن در برنامه‌ریزی اجتماعی ۱۳۹

چکیده ۱۳۹

رویکرد دو فضایی به ظرفیت‌های شبیه‌سازی حقیقت هستی و طراحی الگوی

اسلامی - ایرانی ۱۴۵

چکیده ۱۴۵

۱. مقدمه ۱۴۵

۲. نگاه دو فضایی به جهان طبیعت و جهان مجازی ۱۴۶

۳. منظور از شبیه‌سازی هستی چیست؟ ۱۴۸

۴. ظرفیت‌های فضای مجازی ۱۵۲

۵. طراحی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت با الهام از خالق و خلقت ۱۵۵

۶. نگاهی به پارادایم‌های ناظر بر نظام الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت ۱۵۶

مبانی روش‌شناسی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت ۱۶۱

چکیده ۱۶۱

۱. تعریف مفاهیم ۱۶۱

۲. ضرورت تدوین الگو ۱۶۴

۳. منابع تدوین الگو ۱۶۵

۴. ویژگی‌های سکولاریسم به عنوان مبنای الگوهای غربی ۱۶۶

۵. مبنای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت ۱۷۰

الگو و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ۱۷۳

چکیده ۱۷۳

۱. مراحل تدوین سند ملی آموزش و پرورش	۱۷۳
۲. مؤلفه‌های سند ملی آموزش و پرورش	۱۷۵
۳. مروری بر روش‌شناسی تدوین الگوهای نظری طرح سند ملی آموزش و پرورش	۱۷۷
۴. چگونگی برخورد با نظریه‌های علمی	۱۷۸
۵. مواجهه مناسب با نظریه‌های علمی مختلف در حوزه سیاست‌گذاری	۱۸۰
۶. ضرورت تدوین الگوی نظری	۱۸۱
۷. مشخصات الگوی نظری	۱۸۲
۸. الگوپردازی در حوزه الگوی پیشرفت ایرانی- اسلامی	۱۸۵
۹. مفروضات الگوی نظری	۱۸۶
۱۰. روش‌شناسی تدوین الگوهای نظری	۱۸۷
۱۱. ملاک‌های الگوهای نظری در حوزه تعلیم و تربیت	۱۸۸

روش‌شناسی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ بررسی موردی بانکداری

اسلامی	۱۸۹
چکیده	۱۸۹
۱. مقدمه	۱۸۹
۲. چالش‌های پیش رو؛ ضرورت تدوین الگو	۱۹۰
۳. کلیات الگوی پیشرفت اسلامی	۱۹۳
۴. اصول زیربنایی در حوزه اقتصاد اسلامی	۱۹۷
۵. گزارش اجمالی از طرح تحول بانکی	۲۰۰
رویکردهای تحلیلی الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت	۲۰۳
چکیده	۲۰۳

۱. معرفی رویکردهای سه‌گانه در تحلیل	۲۰۳
۲. مبانی فرهنگی	۲۱۶
۳. تأثیر ساختار نظام تصمیم‌سازی کشور در تدوین الگوی پیشرفت	۲۱۷
۴. ابزارهای پیشبرد سرمایه‌داری و مسئله عدالت	۲۱۸
۵. الگوها و استراتژی‌های راهبردی دنیا	۲۲۱
۶. شاخص‌های راهبردی	۲۲۵
مراحل تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت	
چکیده	۲۳۱
۱. ضرورت تدوین الگو	۲۳۱
۲. چیستی و ویژگی‌های الگوی پیشرفت	۲۳۷
۳. نظریه‌پردازی علمی و الگوی پیشرفت	۲۴۱
۴. مراحل تدوین، تکامل و اجرای الگو	۲۴۳
۵. گزارش شورای عالی	۲۴۴
ارتباط با جامعه جهانی و چالش‌های موجود در این راه	
چکیده	۲۴۷
۱. اصول و اهداف ارتباط با جامعه جهانی	۲۴۷
۲. منظور از جامعه بین‌المللی چیست؟	۲۴۹
۳. روش تحصیل‌گرایی در روابط بین‌الملل	۲۵۰
۴. جهانی‌سازی و چالش‌های پیش رو	۲۵۳
۵. مزیت‌ها و فرصت‌ها در روابط بین‌الملل	۲۵۵
۶. پیشنهادات	۲۵۷

روش‌شناسی و اجزای الگوی پیشرفت	۲۶۱
چکیده	۲۶۱
۱. روش‌شناسی تدوین الگو	۲۶۱
۲. الگوی بلندمدت و کوتاه‌مدت	۲۶۳
مبانی، جایگاه و ماهیت الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت	۲۶۵
چکیده	۲۶۵
۱. الگوی پیشرفت و اسناد برنامه‌ای	۲۶۵
۲. قانون اساسی به مثابه الگوی توسعه	۲۶۸
۳. تعاریف توسعه	۲۷۳
۴. نقش دولت منجی‌وار	۲۷۷
۵. حجاب نهادی	۲۷۸
۶. اقتصاد اسلامی و توسعه اسلامی	۲۸۰
بررسی و نقد نظریه‌های توسعه	۲۸۵
چکیده	۲۸۵
۱. تئوری‌های توسعه و بسترهای اجتماعی	۲۸۵
۲. بررسی و نقد اجمالی الگوهای توسعه	۲۸۸
۳. نگاهی اجمالی به فرآیند توسعه در ایران	۲۹۳

«ما باید پیشرفت را با الگوی اسلامی-ایرانی پیدا کنیم، این برای ما حیاتی است».

رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی)

پیش‌گفتار

هر کشوری برای توسعه و پیشرفت، نیازمند مدل توسعه است که براساس آن برنامه‌های توسعه کوتاه، میان و بلندمدت خود را تنظیم نماید. همواره در نبود الگوی توسعه برای کشور، حرکت‌های توسعه‌ای؛ به صورت آزمون و خطا و زیگزاگی می‌باشد و کشور را مجبور به عاریت گرفتن الگوی توسعه از غیر و بیگانه می‌کند. الگوی توسعه غیربومی نیز تبعات سنگین و غیرقابل جبران و پرهزینه‌ای را به جامعه تحمیل می‌کند. از تبعات استفاده محض از الگوی توسعه غیربومی می‌توان به تحقق ناپذیری برنامه‌های توسعه‌ای، عدم مشارکت و همراهی مردم و جامعه و ناهنجاری در نظام برنامه‌ریزی اشاره کرد که تمامی اینها به دلیل عدم همخوانی الگوی توسعه مورد استفاده، با ظرفیت، فرهنگ، ارزش‌ها و مقتضیات کشور می‌باشد.

برخورداری از الگوی توسعه و پیشرفت به عنوان یک ضرورت حیاتی برای نظام برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری و مدیریتی کشور مطرح است. در سال‌های بعد از ۱۳۸۵، رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی) طراحی و تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت را به عنوان موضوعی حیاتی برای کشور طرح نمودند و همهٔ نخبگان، فرهیختگان و اندیشمندان حوزه و دانشگاه را برای این امر مهم فراخواندند. ایشان در نامهٔ ابلاغی سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران به این موضوع تأکید خاص داشته و فرموده‌اند که:

«انتظار داریم در دوره پنج‌ساله آینده، اقدامات اساسی برای تدوین الگوی توسعه ایرانی-اسلامی، که رشد و بالندگی انسان‌ها بر مدار حق و عدالت و دستیابی به جامعه‌ای متکی بر ارزش‌های اسلامی و انقلابی و تحقق شاخص‌های عدالت اجتماعی و اقتصادی در گرو آن است،

توسط قوای سه‌گانه کشور صورت گیرد. مشارکت جدی اندیشه‌وران حوزه و دانشگاه در تبیین مقوله عدالت و اقتضائات آن، نقش تعیین‌کننده در این امر دارد...»^۱

این ابلاغیه دولتمردان و ستاد تدوین برنامه پنجم توسعه را بر آن داشت تا در احکام برنامه، موضوع تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت را به صورت ویژه و خاص مورد نظر قرار دهند، لذا ماده یک قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران در کنار سایر احکام قانون برنامه تصویب و برای اجرا ابلاغ گردید. در ماده یک قانون مذکور آمده است که:

«دولت موظف است با همکاری سایر قوا «الگوی توسعه اسلامی-ایرانی» که مستلزم رشد و بالندگی انسان‌ها بر مدار حق و عدالت و دستیابی به جامعه‌ای متکی بر ارزش‌های اسلامی و انقلابی و تحقق شاخص‌های عدالت اجتماعی و اقتصادی باشد را تا پایان سال سوم برنامه تدوین و جهت تصویب به مجلس شورای اسلامی ارائه دهد. این الگو پس از تصویب در مجلس شورای اسلامی مبنای تهیه برنامه ششم و برنامه‌های بعدی قرار می‌گیرد.

تبصره- دبیرخانه تهیه این الگو در قوه مجریه مستقر خواهد بود و رؤسای قوای سه‌گانه کشور موظفند با اتخاذ سازوکارهای لازم در هر قوه به فرایند تهیه آن کمک کنند»^۲

قبل از تصویب این قانون و در جریان تهیه لایحه برنامه پنجم توسعه، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور به دلیل وجود ارتباط مستمر، تنگ‌تنگ و غیرقابل انکار که بین موضوع الگوی پیشرفت و برنامه‌ریزی توسعه وجود دارد با رویکرد اسفاده از ظرفیت نخبگان، صاحب‌نظران و اندیشمندان برای تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت با ایجاد دفتر (امور تدوین) الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت در معاونت فعال گردید.

در اولین گام ورود به موضوع، برای آنکه ابعاد مختلف این الگو مورد واکاوی قرار گیرد از صاحب‌نظران و اندیشمندان حوزوی، دانشگاهی و اجرایی که در این موضوع ورود نموده‌اند؛ دعوت به عمل آمد تا در مباحثی همچون:

۱- نامه ابلاغی رهبر معظم انقلاب در سیاست‌های کلی برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۷.

۲- قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۹.

- مبانی، مفهوم و تعریف الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت؛

- تفاوت الگوی اسلامی با سایر الگوها؛

- روش‌شناسی تدوین الگو؛

- مؤلفه‌های اصلی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت؛

- ضرورت‌ها و پیش‌نیازهای تدوین الگو؛

- نقش و جایگاه دستگاه‌های اجرایی، حوزه و دانشگاه در تدوین الگو؛

- سطح ورود الگو به حوزه‌های بخشی و موضوعی؛

- عرصه‌های پیشرفت در الگو (فکر، علم، زندگی و معنویت)؛

- نقشه راه تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت.

در قالب جلسات هم‌اندیشی، سخنرانی نمایند. از آبان ماه سال ۱۳۹۰ تا پایان سال ۱۳۹۱، چهل و هفت نشست هم‌اندیشی برگزار گردید که مباحث و دیدگاه‌های مطرح شده در این نشست‌ها که ثبت و ضبط شده است، توسط کارشناسان امور تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت پیاده‌سازی شد و نوزده جلسه از این نشست‌ها، در قالب مجموعه گفتارهای علمی که بیانگر دیدگاه صاحب‌نظران در این نشست‌های هم‌اندیشی بوده است، از حالت سخنرانی و ارائه مطلب، به صورت مطالبی علمی گردآوری و تألیف گردید که اولین سری این گفتارها در کتاب حاضر تهیه و تنظیم شده است.

مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی پشتیبانی برگزاری این نشست‌های هم‌اندیشی و اختصاص مکان برگزاری و تأمین هزینه‌های مالی برای برگزاری این نشست‌ها و همچنین تأمین هزینه‌های تهیه و تنظیم این کتاب را بر عهده گرفتند که کمال تشکر و قدردانی را از آن مؤسسه می‌نماییم. همچنین از معاونت توسعه مدیریت، فناوری و پشتیبانی که در برگزاری این سلسله نشست‌ها از این امور پشتیبانی نمودند و مرکز اسناد، مدارک و انتشارات که این مجموعه را چاپ و منتشر می‌نمایند، کمال تشکر و قدردانی را داریم.

در پایان امور تدوین الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت از تمامی اساتید صاحب‌نظر و اندیشمند گرامی که در نشست‌های هم‌اندیشی الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت حضور یافته و دیدگاه‌های ارزشمند خود را ارائه نمودند و تمام کسانی که در برگزاری و پیاده‌سازی مباحث و تدوین آنها مشارکت و همکاری نموده‌اند، به ویژه برادر گرامی جناب آقای علی‌اکبر ناسخیان و آقای سعید وکیلی و سرکار خانم دکتر حمیرا حافظ‌امینی که گردآوری، تهیه و تنظیم و ویرایش علمی مباحث را عهده‌دار بوده‌اند تشکر و قدردانی به عمل می‌آورد.

امور تدوین الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت (دبیرخانه)

مقدمه

رویکردهای روش‌شناختی در الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت

تعریف الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت سهل و ممتنع است. از آن جهت سهل است که تمامی متفکرین و صاحب‌نظران جامعه به خوبی و سادگی می‌توانند نسبت خود را با کلیدواژه‌های این عبارت یعنی «الگو»، «اسلام»، «ایران» و «پیشرفت» دریافت کنند و استلزامات عقلی آن را در یک ربط منطقی بفهمند. چه کسی مفهوم الگو را درک نمی‌کند؟ الگو شدن، الگو بودن، الگو خواستن و ... چه کسی مفهوم اسلام را درک نمی‌کند؟ جهان‌بینی توحیدی و الهی؟ وحدت وجود؟ کثرت پدیده‌ها و مخلوقات؟ هدفمندی و حرکت پدیده‌ها؟ تأثیر اراده خدا و اراده بشر در پیدایش رفتارها و ...؟ همین‌طور مفهوم "ایران" تاریخ چند هزار ساله ...؟ اقلیم و جغرافیای خاص با ثروت‌های زیرزمینی شناخته شده؟ فرهنگ تعریف شده با نقاط قوت و ضعف معین، نگرش‌ها و بینش‌ها، ارزش‌ها و منش‌های بسیار متنوع و گسترده و ...؟ مفهوم پیشرفت؛ مفهومی بسیار روشن و قابل فهم برای همه انسان‌ها، مفهومی فطری و تکاملی که ریشه در ذات و نهاد آدمی دارد. پیشرفت در همه عرصه‌ها و زمینه‌ها و از ابتدای تولد تا هنگام مرگ.

از آن جهت ممتنع است که تقریباً تمامی متفکرین در ارائه و تشریح الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت و تبدیل آن به یک پارادایم حاکم تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی تاکنون عاجز مانده‌اند. مشکل اساسی در تعریف این عبارت کجاست؟ پیچیدگی مسئله در کجاست؟ چرا عده بسیاری به دلیل پیچیدگی تا مرز انکار آن پیش می‌روند؟ چرا عده دیگری ضرورتی برای طرح آن قائل نیستند؟ چرا عده‌ای آن را مقوله‌ای تاریخی، بشری و فرآیندی دانسته و معتقدند نیازی به بحث و مجادله و طراحی پیشرفت نیست؟ پیشرفت را امری خودبه‌خودی می‌دانند که ناشی از یک اتوماسیون جبری است. چرا عده‌ای با پذیرش اصل الگو، زمینه و ظرفیت تولید و تدوین آن را ناکافی می‌دانند؟ چرا عده‌ای طرح بحث را منوط به تحقق مقدمات دیگری می‌دانند؟ مثلاً تحول در علوم انسانی و تحول در جامعه اسلامی و ایرانی؟ چرا عده‌ای دیگر در آن سوی طیف معتقدند؛

الگو و مدل اسلامی پیشرفت قبلاً تدوین شده و همه چیز آماده اقدام و عمل است و چه نیازی به طرح بحث جدید است؟! الگو همان قانون اساسی است. الگو همان چشم‌انداز نظام است. همان سیاست‌های کلان و کلی، جهت‌های پیشرفت است. الگوی اسلامی بناء عقلاء است. تفکر اسلام نسبت به مقوله پیشرفت امضائی است، پس طرح بحث مجدد چرا؟!

پیچیدگی تدوین طراحی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت چیست؟ به نظر می‌رسد که پاسخ به این سؤال اساسی، می‌تواند مشکل‌گشای بسیاری از ابهامات باشد. بازگشت این پیچیدگی به ماهیت نظری الگوست. عده‌ای از معتقدین به الگو آن را مرتبط به ایده‌آل‌ها و فرداهای دوردست می‌دانند و کارکرد آن را بر در آینده جستجو می‌کنند! عده‌ای دیگر از معتقدین به الگو، کارکرد آن را مرتبط با تمامی انتخاب‌ها، برنامه‌ها و رفتارها می‌دانند. بنابراین معتقدند انجام هر فعل انسانی بدون الگو محال است. پس همین امروز نیازمند الگو هستیم!

واقعیت امر اینست که این همه سؤال و مسئله با پذیرش چند فرض اساسی قابل حل است:

- ۱- انسان‌ها بدون الگو زندگی نمی‌کنند و الگوی اسلامی معیار زندگیست،
- ۲- الگو هم قبله است (یعنی مقصد مطلوب) و هم مسیر (بیانگر جهت حق) است،
- ۳- الگوی اسلامی یک فرآیند نظام‌وار و تأسیسی است که نیاز امروز و فردا را توأمان پاسخ می‌دهد،

۴- تبیین، تدوین و تحقق الگو یک فرآیند تربیتی و تکاملی است،

۵- خلاقیت، نوآوری و پذیرش تحول مهم‌ترین ابزار این مسیر طولانی است.

این چند فرض اساسی چرایی، چیستی و چگونگی حرکت را تفسیر می‌کند. معیار ارزشیابی، اندازه‌گیری می‌دهد، مبانی در اختیار می‌گذارد و مآلاً به کمک آنها می‌توان به معماری الگو پرداخت. در روند معماری الگوی اسلامی چند مرحله وجود دارد که بدون طی نمودن آنها، خلل جدی در انسجام و استحکام الگو، وجود خواهد داشت. این چند مرحله نسبت به یکدیگر تقدم رتبی دارند. یعنی بدون تکوّن نظری مرحله قبلی سخن از مرحله بعدی ناقص و بیهوده است و آنها به ترتیب عبارتند از: ۱. بینش، ۲. نگرش، ۳. ارزش، ۴. روش، ۵. منش.

واقعیت آن است که در الگوی اسلامی همه چیز از بینش‌ها و ارزش‌ها آغاز می‌گردد و منش‌ها که شامل مجموعه انتخاب‌های بشری هستند، همگی مستقیم و یا غیرمستقیم تابعی از مراحل قبلی و شناخت انسانی هستند. زمان و مکان نیز اگرچه در تمامی این مراحل پنج‌گانه تأثیرگذارند، اما تا زمانی که این ترتب منطقی سامان نیافته، ما هنوز به یک الگوی اسلامی دست نیافته‌ایم. تأثیرات زمان، مکان و شرایط محیطی، به عنوان ظرف تحقق الگو، ایرانیت آن را تأمین خواهد کرد.

مهم‌ترین مسئله متفکرین و صاحب‌نظران دینی در طراحی و تدوین الگوی اسلامی چیست؟ با توجه به آنچه گذشت به خوبی می‌توان حدس زد رعایت ترتب منطقی مراحل و انطباق نظام‌یافته در مسیر تدوین است. سوال دیگر آنست که این ترتب چگونه حاصل می‌گردد؟ پرواضح است تحقق این ترتب نیازمند یک دستگاه تحلیلی واحد و منسجم و مستقل در قالب مکتب فکری اسلامی است که نام آن را «نظریه مبنا» می‌گذاریم. نظریه‌ای که همه چیز از آنجا آغاز می‌شود و بدانجا ختم می‌گردد. نظریه‌ای که در آن تمامی کلیدواژه‌های «الگو، اسلامیت، ایرانیت و پیشرفت» مکمل یکدیگرند.

در این دستگاه تحلیلی و تلفیقی که می‌تواند مورد قبول عده بسیاری از نخبگان و طراحان الگو باشد. نکته اصلی و محوری که موجب اختلاف آراء و نظرات است، مرحله تبدیل «ارزش‌ها به روش‌ها» است. یعنی مسئله اینست که چگونه می‌توان تجلی و ظهور ارزش‌های مکتب فکری اسلام را در قالب روش‌های به روز و کارآمد عرضه کرد؟ چگونه می‌توان معماری الگو را با رعایت نسبت‌ها و تناسب‌ها به نحوی انجام داد که روش‌ها براساس ارزش‌های اسلامی ساماندهی گردد؟ برای تبدیل ارزش‌ها به روش‌ها چه سازوکاری لازمست تا پدیده «التقاط» و «بدعت در دین» اتفاق نیفتد؟ چه سازوکاری لازمست تا «کارامدی الگو» تأمین گردد و به اندازه کافی از انعطاف لازم برای تطبیق با شرایط نوبه‌نو شونده برخوردار باشد؟ این سؤال و سؤالاتی از این قبیل مسئله اصلی تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت است.

بنابراین به نظر می‌رسد که اولین گام در راستای حل مسئله تدوین الگو با توجه به وضعیت و ظرفیت نخبگانی فعلی جامعه در حوزه‌های علمیه، دانشگاه‌ها، مراکز علمی و پژوهشی، کانون‌های تفکر و دستگاه‌های اجرایی کشور، تأمل هرچه بیشتر در مقوله شناخت "رویکردهای روش‌شناختی در تدوین" الگوست. به عبارت دیگر ما به دنبال آن هستیم که بفهمیم که با یک استقراء عمومی و نسبتاً تام، چه دیدگاه‌ها و دکترین‌های روش‌شناختی در جامعه ما وجود دارد و تا چه میزان این دکترین‌ها که وظیفه اصلی آنها تبیین «تبدیل ارزش‌ها به روش‌هاست»، مؤثرند؟ آیا می‌توان از تلفیق آغاز نمود، از ترکیب عبور کرد و با انطباق به تمیزج حداکثری رسید؟ و از این طریق به یک الگوی واحد و منسجم رسید؟

پرداختن به مقوله «رویکردهای روش‌شناختی در تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت» از این منظر امری مهم و ضروری است.

روش‌شناسی تدوین الگو عبارتست از، فرایند حرکت از مبانی و مقاصد نظری به سوی نیازهای عینی و واقعی.

درست است که این موضوع، خود آغاز تحقیقات نظری در مقوله معرفت‌شناسی اسلامی و دینی است. اما مسئله اصلی در حال حاضر یافتن راهی نو و مبارک در تدوین الگوی اسلامی است به نحوی که بتواند در کوتاه‌ترین زمان جهت نظام تصمیم‌گیری، تصمیم‌سازی و برنامه‌ای کشور را در مسیر حق الهی قرار دهد.

در این راستا ملاحظات زیر باید مورد توجه قرار گیرد:

الف) منزلت الگو: الگوی اسلامی یک سند بالادستی و راهبردی نظام است. بنابراین هرگونه خروجی و محصولی ضرورتاً و منطقاً می‌بایست در همین سطح باقی باشد و اقتضائات و بررسی‌ها نیز در همین سطح باقی بماند. بنابراین هرگونه تلاش و کنکاش فکری، می‌بایست مستقیماً به منظور تحقق این منزلت صورت پذیرد.

ب) محوریت عدالت در تدوین: همان‌گونه که در ابلاغیه مقام معظم رهبری در سیاست‌های کلان نظام در برنامه پنجم و در مصوبه ماده ۱ قانون برنامه پنجم تصریح شده، محوریت عدالت

و حق در تدوین سند از اهمیت محوری و جایگاه اصولی برخوردار است و شاید بتوان گفت که رویکرد اصلی حاکم بر تدوین الگو، تحقق عدالت است.

ج) الزامات ماده ۱ قانون برنامه پنجم: بنابر مفاد این ماده قانونی مصوب در مجلس شورای اسلامی، زمان، ساماندهی پژوهش، تدوین و نیز بناء برنامه ششم توسعه بر پایه الگو، وظایف و مسئولیت‌های و فشرده‌ای را بر دوش صاحب‌نظران قرار می‌دهد که با اغتنام از فرصت به دست آمده و محدودیت‌های فوق‌الاشاره، مسئله تدوین الگو به انجام رسد.

توجه به دو نکته اساسی در مسیر تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت حائز اهمیت است:

۱- از آنجا که در سلسله نشست‌های تخصصی مرکز تدوین الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، متخصصین و صاحب‌نظران مختلف با رویکردهای گسترده‌ای حضور یافته‌اند، بدیهی است که بسیاری از دیدگاه‌ها پیرامون مبانی، مفاهیم و نیز مؤلفه‌های اساسی تدوین الگو که از اهمیت ویژه‌ای نیز برخوردار بوده‌اند، مطرح شده باشند. در این میان آنچه مهم می‌نماید:

اولاً، این مفاهیم، مبانی و مؤلفه‌ها ضرورتاً با توجه به روش‌شناسی موردنظر صاحب‌نظر معنای واقعی و منزلت حقیقی خود را در قالب یک فکر منسجم به دست می‌آورند؛

ثانیاً، نسبت هر اندیشه و مقایسه آن با سایر دیدگاه‌ها و یا حتی تطبیق آن با شرایط واقعی فقط هنگامی میسر است که رویکرد بینشی و روش‌مند متفکر قبلاً تعریف شده باشد و جایگاه و منزلت آن تبیین شده باشد.

۲- از آنجا که در حال حاضر متفکرین الگوی اسلامی در مرحله ایده‌پردازی و نظریه‌پردازی در عرصه‌های مختلف الگو هستند، بنابراین «رویش رویکردهای روش‌شناختی به صورت مستمر» در حال شدن است. لذا جمع‌بندی و استقراء نهایی آنها امکان‌پذیر نیست. ولی علی‌اجمال همان‌طور که تاکنون جوانه‌های این رویش آشکار گردید، استقراء نسبی رویکردها انجام یافته و طبقه‌بندی‌های متنوعی را نیز به وجود آورده است. این طبقه‌بندی و تحلیل آنها در قسمت بعدی (مقدمه جلد دوم کتاب گفتارهایی در مبانی، مفاهیم و روش‌شناسی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت) تقدیم می‌گردد.

در پایان از همه اندیشمندان و صاحب نظرانی که با انتقادهای سازنده و مثبت خود، ما را در غنای هرچه بیشتر مجموعه حاضر یاری رسانند، سپاسگزار خواهیم بود.

سیدمهدی زریباف

رئیس امور تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت (دبیرخانه)

دی ماه ۱۳۹۱

www.ketab.ir